

**IQTISODIYOTNING RAQAMLASHTIRISH
SHAROITIDA BANKLARNI TO'LOVGA
LAYOQATLILIGINI TAKOMILLASHTIRISH**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Bank ishi kafedrası
katta o'qituvchisi.

Adilova Zoxida Ikromjonovna

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola iqtisodiyotning raqamlashtirish sharoitida banklarning to'lovga layoqatliligini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan. Unda raqamlashtirishning banklarning to'lovga layoqatiga ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada, shuningdek, to'lovga layoqatlilikni baholashning zamonaviy usullari ko'rib chiqiladi. Maqola so'ngida kelgusidagi tadqiqotlar yo'nalishlari bo'yicha xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Raqamlashtirish, bank, to'lovga layoqatlilik

ABSTRACT: This article is dedicated to improving the solvency of banks in the context of economic digitalization. It analyzes the impact of digitalization on bank solvency. The article also examines modern methods of assessing solvency. The article concludes with suggestions for future research directions.

Keywords: Digitalization, bank, solvency

АННОТАЦИЯ: Данная статья посвящена вопросам повышения платежеспособности банков в условиях цифровизации экономики. Анализируется влияние цифровизации на платежеспособность банков. В статье также рассматриваются современные методы оценки платежеспособности. В заключение статьи предлагаются направления для будущих исследований.

Ключевые слова: Цифровизация, банк, платежеспособность

Kirish. Zamonaviy dunyoda iqtisodiyotning raqamlashtirilishi bank sektorida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Banklar raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali operatsion samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish, yangi mahsulot

va xizmatlarni taklif etish, mijozlar bilan o'zaro munosabatlarni yaxshilash kabi imkoniyatlarga ega bo'lmoqdalar. Biroq, raqamlashtirish, shuningdek, banklar uchun yangi xavf-xatarlarni ham keltirib chiqaradi. Bularga kiberhujumlar, ma'lumotlar xavfsizligi masalalari, fintech kompaniyalar bilan raqobat, me'yoriy-huquqiy muhitning o'zgarishi va boshqalar kiradi. Shu sababli, banklarning raqamlashtirish sharoitida to'lovga layoqatliligini ta'minlash masalasi dolzarb ahamiyatga ega. Xususan, ECB Nazorat kengashi raisi Klaudiya Bux o'z nutqida banklar raqobat muhitida tezkor internatsionalizatsiya, nobank moliyaviy institutlar, yirik texnologiya kompaniyalari va fintech startaplardan kuchayayotgan raqobat hamda moliyaviy xizmatlarni raqamlashtirish kabi uchta asosiy o'zgarishlarni ta'kidladi [1]. O'zbekistonda ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatda bank sektorini raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish, to'lov tizimlarini modernizatsiya qilish, fintech kompaniyalarni qo'llab-quvvatlash va banklarning raqamli infratuzilmasini mustahkamlash bo'yicha bir qator chora-tadbirlar ko'rilmogda. Ushbu maqsadlarga erishish uchun banklar o'zlarining raqamli transformatsiya strategiyalarini ishlab chiqishlari va amaliyotga joriy etishlari lozim.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Raqamlashtirishning bank sektoriga ta'siri ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Xususan, digital bankingga o'tish community banklar uchun raqobatbardosh bo'lib qolishlari uchun juda muhim ekanligi ta'kidlanadi [2]. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, raqamlashtirish banklarning operatsion samaradorligini oshirishga, xarajatlarini kamaytirishga va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashga yordam beradi. Shuningdek, raqamlashtirish banklar uchun yangi xavf-xatarlarni keltirib chiqarishi va ularning to'lovga layoqatliligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi ham ta'kidlangan. Masalan, Xitoy bozorida raqamli transformatsiya tijorat banklarining tizimli xavfini sezilarli darajada inhiye qiladi, ularning raqobatbardoshligini oshiradi [3]. Indoneziya bank sistemasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli to'lovlar

bank barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [4]. Shuningdek, Buyuk Britaniya, Yevropa Ittifoqi va AQShda to'lovlar va raqamli aktivlar sohasida olib borilayotgan normativ tashabbuslar ham ushbu sohada muhim ahamiyatga ega [5]. O'zbekistonda bank sektorining raqamlashtirilishi bo'yicha tadqiqotlar nisbatan kam. Shunga qaramay, mavjud tadqiqotlarda raqamli texnologiyalarni joriy etishning banklarning faoliyatiga ijobiy ta'siri, shu jumladan, kredit portfelining sifatini yaxshilash, operatsion xarajatlarni kamaytirish va yangi mijozlarni jalb qilish imkoniyatlari ta'kidlangan.

Asosiy qism. Iqtisodiyotning raqamlashtirilishi sharoitida bank tizimining barqaror faoliyat yuritishi va moliyaviy xavfsizligini ta'minlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi moliya sohasida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirib, banklar faoliyatining barcha yo'nalishlariga, xususan, ularning to'lovga layoqatliligini baholash va ta'minlash jarayonlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Banklarning to'lovga layoqatliligi ularning majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq bajarish qobiliyatini ifodalaydi hamda moliyaviy tizim barqarorligining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Raqamlashtirish sharoitida ushbu ko'rsatkichni takomillashtirish zamonaviy texnologiyalar, innovatsion boshqaruv yondashuvlari va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish mexanizmlarini joriy etishni talab etadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida banklar faoliyati an'anaviy xizmat ko'rsatish modelidan raqamli platformalar asosidagi xizmatlarga o'tmoqda. Onlayn banking, mobil ilovalar, masofaviy to'lov tizimlari, elektron hamyonlar va fintech yechimlari bank operatsiyalarining tezligi va shaffofligini oshirish bilan birga, moliyaviy oqimlarni real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini bermoqda. Bu esa banklarning likvidlik holatini tezkor baholash, risklarni oldindan aniqlash va to'lovga layoqatlilikni saqlab qolish bo'yicha samarali choralar ko'rishga zamin yaratadi. Raqamli texnologiyalar asosida shakllanayotgan katta hajmdagi ma'lumotlar banklarning moliyaviy holatini chuqur tahlil qilish imkonini berib, ularning strategik rejalashtirish jarayonlarini yanada aniqroq va asosliroq qiladi.

Banklarning to'lovga layoqatliligini ta'minlashda raqamli transformatsiya jarayonida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Kredit risklari, likvidlik risklari, operatsion va kiberxavfsizlik risklari raqamli muhitda yanada murakkablashib boradi. Shu bois banklar sun'iy intellekt, mashinaviy o'rganish va big data texnologiyalaridan foydalanish orqali risklarni baholashning ilg'or modellarini joriy etmoqda. Ushbu texnologiyalar mijozlarning moliyaviy xulq-atvorini tahlil qilish, to'lov intizomini prognozlash va potentsial muammoli kreditlarni erta aniqlash imkonini beradi. Natijada banklar aktivlar sifatini yaxshilab, kapital yetarliligini saqlab qolish orqali o'z to'lovga layoqatliligini mustahkamlaydi.

Raqamlashtirish sharoitida banklarning ichki boshqaruv tizimi ham sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Avtomatlashtirilgan moliyaviy hisobot tizimlari, real vaqt rejimidagi monitoring va raqamli audit vositalari bank faoliyatining ochiqligi va nazorat qilinuvchanligini oshiradi. Bu holat bank rahbariyatiga tezkor va asosli qarorlar qabul qilish imkonini berib, likvidlik yetishmovchiligi yoki moliyaviy barqarorlikka tahdid soluvchi holatlarning oldini olishga xizmat qiladi. Shuningdek, raqamli boshqaruv bank xarajatlarini optimallashtirib, operatsion samaradorlikni oshiradi, bu esa o'z navbatida to'lovga layoqatlilikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Banklarning to'lovga layoqatliligini takomillashtirishda raqamli to'lov infratuzilmasining rivojlanishi alohida ahamiyatga ega. Tezkor to'lov tizimlari, milliy va xalqaro elektron to'lov platformalari banklar o'rtasidagi hisob-kitoblarni soddalashtirib, moliyaviy oqimlarning uzluksizligini ta'minlaydi. Bu esa banklarning likvid aktivlarga bo'lgan ehtiyojini yanada samarali boshqarishga yordam beradi. Raqamli to'lov vositalari orqali mijozlar sonining oshishi va tranzaksiyalar hajmining kengayishi banklarning daromad bazasini mustahkamlab, moliyaviy barqarorligini kuchaytiradi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida regulyator organlarning ham banklarning to'lovga layoqatliligini ta'minlashdagi roli ortib bormoqda. Raqamli nazorat va prudensial me'yorlarning joriy etilishi bank faoliyatini masofaviy tarzda monitoring

qilish imkonini beradi. Bu esa moliyaviy xavflarni erta aniqlash va tizimli inqirozlarning oldini olishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Raqamli hisobot va elektron ma'lumot almashinuvi banklar va regulyatorlar o'rtasidagi axborot oqimini tezlashtirib, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan choralarni samaraliroq amalga oshirishga imkon yaratadi.

Banklar to'lovga layoqatliligini oshirishda kadrlar salohiyati va raqamli savodxonlik ham muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan ishlay oladigan, moliyaviy tahlil va risklarni boshqarish sohasida yetarli bilimga ega mutaxassislar bank tizimining raqamli transformatsiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirishga xizmat qiladi. Kadrlar tayyorlash va ularni doimiy ravishda qayta tayyorlash banklarning ichki barqarorligini mustahkamlab, to'lovga layoqatlilik darajasini oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiyotning raqamlashtirilishi sharoitida banklarning to'lovga layoqatliligini takomillashtirish kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish, risklarni boshqarish tizimini modernizatsiya qilish, moliyaviy boshqaruv va nazorat mexanizmlarini avtomatlashtirish banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, regulyator siyosatining moslashuvchanligi va kadrlar salohiyatining oshirilishi bank tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlab, ularning to'lovga layoqatliligini yangi bosqichga olib chiqadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida banklar ushbu imkoniyatlardan oqilona foydalanib, innovatsion rivojlanish va moliyaviy xavfsizlikni uyg'unlashtira olsagina barqaror va raqobatbardosh moliya institutlariga aylanishi mumkin.

1-jadval.

Raqamlashtirish sharoitida bank to'lovga layoqatliligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar

Omillar	Tavsifi	To'lovga layoqatlilikka ta'siri
---------	---------	------------------------------------

Raqamli texnologiyalar joriy etilishi	Sun'iy intellekt, Big Data, avtomatlashtirilgan tizimlar	Likvidlikni real vaqt rejimida nazorat qilish imkoniyati oshadi
Likvidlikni boshqarish tizimi	Pul oqimlarini tezkor rejalashtirish va prognozlash	To'lov majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish ta'minlanadi
Risklarni boshqarish	Kredit, operatsion va kiber risklarni baholash	Moliyaviy yo'qotishlar kamayadi
Raqamli to'lov infratuzilmasi	Onlayn va mobil to'lov tizimlari	Pul aylanish tezligi ortadi
Kadrlar salohiyati	Raqamli savodxon mutaxassislar	Bank boshqaruvining samaradorligi oshadi

Jadval tahlili

Mazkur jadvaldan ko'rinadiki, banklarning to'lovga layoqatliligi faqat moliyaviy resurslar bilan emas, balki raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi bilan ham bevosita bog'liq. Ayniqsa, likvidlikni boshqarish va risklarni baholashning raqamli mexanizmlari bank barqarorligining muhim tayanchi hisoblanadi. Raqamli to'lov infratuzilmasining rivojlanishi banklar o'rtasidagi hisob-kitoblarni tezlashtirib, to'lovga layoqatlilikni mustahkamlaydi.

2-jadval.

An'anaviy va raqamli bank tizimida to'lovga layoqatlilikni ta'minlashdagi farqlar

Taqqoslash mezon	An'anaviy bank tizimi	Raqamli bank tizimi
Moliyaviy monitoring	Davriy, kechikkan	Real vaqt rejimida
Risklarni baholash	Statistik va qo'lda	AI va Big Data asosida
To'lov tezligi	Sekin	Yuqori tezlikda
Likvidlikni boshqarish	Cheklangan ma'lumot	Keng va tezkor axborot
Xarajatlar	Yuqori	Optimallashtirilgan

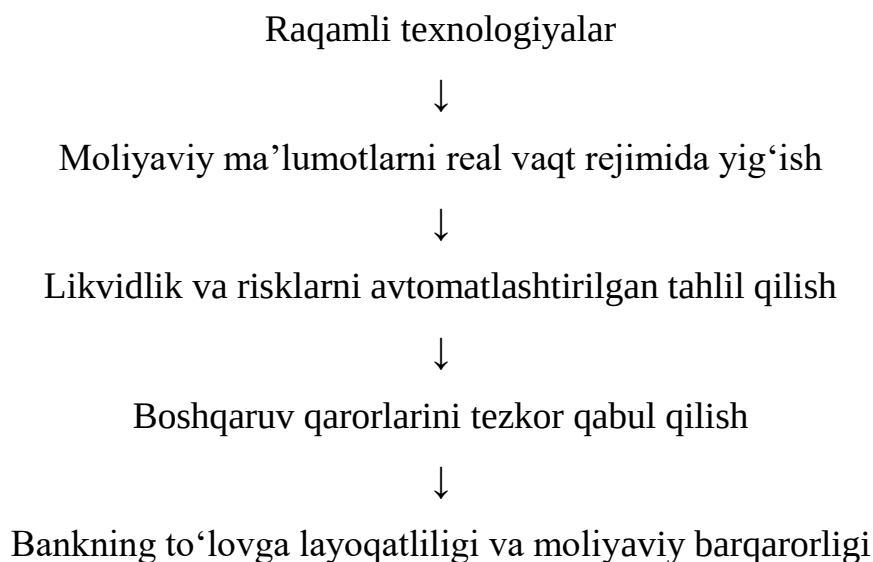
Jadval tahlili

Taqqoslash natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli bank tizimi to'lovga layoqatlilikni ta'minlashda an'anaviy tizimga nisbatan samaraliroq hisoblanadi. Raqamli monitoring va avtomatlashtirilgan tahlil vositalari moliyaviy xavflarni oldindan aniqlash imkonini berib, banklar barqarorligini oshiradi.

1-sxema.

Raqamlashtirish sharoitida bank to'lovga layoqatliligini shakllantirish mexanizmi

Matnli sxema ko'rinishi:

Sxema tahlili

Ushbu sxema bank to'lovga layoqatliligini ta'minlash jarayonining mantiqiy ketma-ketligini ifodalaydi. Raqamli texnologiyalar orqali olingan aniq va tezkor ma'lumotlar bank rahbariyatiga to'g'ri qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Natijada likvidlik yetishmovchiligi xavfi kamayib, moliyaviy barqarorlik mustahkamlanadi.

Umumiy xulosa (jadval va sxemalar asosida)

Jadval va sxemalar tahlili shuni ko'rsatadiki, iqtisodiyotning raqamlashtirilishi banklarning to'lovga layoqatliligini ta'minlashda muhim strategik omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar banklarning likvidlik holatini tezkor nazorat qilish, risklarni samarali boshqarish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash

imkonini beradi. Shu bois banklar raqamli transformatsiyani chuqurlashtirib, innovatsion boshqaruv mexanizmlarini joriy etish orqali o'z to'lovga layoqatliligini yangi bosqichga olib chiqishi zarur.

Xulosa. Iqtisodiyotning raqamlashtirilishi bank sektoriga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli texnologiyalarni joriy etish banklarga operatsion samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash imkonini beradi. Biroq, raqamlashtirish banklar uchun yangi xavf-xatarlarni ham keltirib chiqaradi, shu jumladan, kiberhujumlar, ma'lumotlar xavfsizligi masalalari va fintech kompaniyalar bilan raqobat.

O'zbekistonda bank sektorini raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Banklar raqamli transformatsiya strategiyalarini ishlab chiqishlari va amaliyotga joriy etishlari lozim. Shuningdek, banklarning to'lovga layoqatliligini ta'minlash uchun me'yoriy-huquqiy muhitni takomillashtirish, xavf-xatarlarni boshqarish tizimini kuchaytirish va kiberxavfsizlikni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish zarur.

Kelgusida banklarning raqamli transformatsiyasining samaradorligini baholash, raqamli bank xizmatlarining mijozlar ehtiyojlariga mosligini aniqlash, fintech kompaniyalar bilan hamkorlikni rivojlantirish va bank sektorida sun'iy intellektni joriy etish masalalari bo'yicha tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Beck, T., & Demirgüç-Kunt, A. Moliya institutlari va bozorlari: Global nuqtai nazar. Oxford: Oxford University Press, 2018.
2. Claessens, S., Frost, J., Gambacorta, L., Rice, T., & Schnabel, I. "Fintex va bank ishining kelajagi: tadqiqot dasturi." BIS Working Papers, no. 817, 2019.
3. Philippon, T. FinTech Inqilobi: Moliya Texnologiya Tufayli Qanday O'zgarmoqda. Princeton: Princeton University Press, 2016.
4. Alt, R., & Puschmann, T. "Bank ishida xaridorga yo'naltirilganlikning yuksalishi." Electronic Markets, jild. 26, no. 3, 2016, sah. 201-205.

5. Jagtiani, J., & John, K. "Fintech: Iste'molchilar va tartibga solish javoblari ta'siri".
Journal of Economics and Business, vol. 100, 2018, pp. 1-6.
6. Mamadiyarov Z., Maxmudova M., Kurbonbekova M. Bank ishi: darslik.
Toshkent, 2021. "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi".
7. Begalov B.A., Abdullayev M.K. Raqamli iqtisodiyot: darslik. Toshkent, 2023.
"Iqtisodiyot" nashriyoti.
8. Hines B. Digital Finance: Security Tokens and Unlocking the Real Potential of
Blockchain. 2020. Wiley.